

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Державного університету
«Житомирська політехніка»
доктору економічних наук, професору Петруку О.М.

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора,
завідувача кафедри фінансових технологій та бізнесу
Національного університету «Київський авіаційний інститут»
Коваленко Юлії Михайлівни
на дисертацію Попова Олексія Геннадійовича на тему
«Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку
безготівкових розрахунків», поданої на здобуття ступеня доктора
філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за
спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Актуальність теми дисертаційного дослідження

В сучасних умовах відбувається посилення цифровізація фінансового сектору, що обумовлює розвиток безготівкових розрахунків та докорінну зміну архітектури банківського бізнесу. Виникнення миттєвих платежів, запровадження концепції «відкритого банкінгу», поява необанків значно підвищують вразливість комерційних банків до нових видів кіберзагроз та шахрайства. Водночас традиційні підходи до забезпечення фінансової безпеки комерційних банків потребують перегляду з метою попередження та протидії динамічним цифровим загрозам. Саме тому наукове обґрунтування та розробка новітніх інструментів управління фінансовою безпекою в умовах безготівкової економіки є важливими для забезпечення довгострокової стійкості окремих комерційних банків та всієї фінансової системи держави.

У зв'язку з цим дослідження автора, спрямоване на обґрунтування і поглиблення теоретичних й методичних засад забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розробку внутрішніх та зовнішніх методів підвищення її рівня, є актуальним та значущим.

Актуальність та важливість питань, які вирішуються в дисертаційній роботі Попова Олексія Геннадійовича, додатково підтверджуються її зв'язком з науковими дослідженнями Державного університету «Житомирська політехніка» Міністерства освіти і науки України за темою НДР «Фінансова система України в умовах війни та повоєнного відновлення, 2024 рік» (номер державної реєстрації 0124U002038), у межах якої досліджено взаємозв'язок між окремими показниками фінансової безпеки та ризиками безготівкових розрахунків й розвинуто методичні підходи до оцінки фінансової безпеки банківських установ.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ступінь обґрунтованості, цілісності та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, розроблених здобувачем, є достатнім. Здобувачем глибоко проаналізовано публікації вітчизняних та зарубіжних учених та джерела інформації за темою дослідження (фахові наукові статті вітчизняних і зарубіжних учених, монографії, матеріали наукових та науково-практичних конференцій з питань забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків; офіційні дані Державної служби статистики України; інтернет-ресурси; звіти з фінансової стабільності Національного банку України; фінансова звітність комерційних банків).

Мета дослідження, яка полягає в обґрунтуванні та поглибленні теоретичних й методичних засад забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розробці внутрішніх та зовнішніх методів її підвищення, та завдання дослідження в межах визначеної мети відповідають темі дисертації.

Достовірність проведеного дослідження також підтверджується використанням загальнонаукових та спеціальних методів: узагальнення, аналізу, синтезу, аналогії (для уточнення теоретичних засад забезпечення фінансової безпеки комерційних банків, обґрунтування передумов розвитку безготівкових розрахунків як об'єкта фінансової безпеки комерційних банків), контент-аналіз (для уточнення поняття фінансової безпеки комерційного банку), системного підходу (для формування структури розрахунково-платіжного механізму в системі фінансової безпеки банків на підставі теорії економічних механізмів); економіко-статистичні (для аналізу тенденцій розвитку безготівкових операцій в умовах осучаснення платіжних систем); кореляційно-регресійного аналізу (для обґрунтування взаємозв'язків між окремими показниками фінансової стабільності (рентабельності активів (ROA), рентабельності капіталу (ROE), та видами банківських ризиків, пов'язаних з розрахунково-платіжними операціями); порівняльний аналіз (для порівняння методичних підходів до оцінки фінансової безпеки банківських установ).

У дисертації представлено обґрунтовані висновки та практичні рекомендації щодо посилення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків.

Апробація результатів дисертаційної роботи є достатньою, про що свідчить перелік наукових праць здобувача та їх представлення на 6 міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

Наукова новизна результатів дослідження

Проведене наукове дослідження в дисертації та публікаціях автора дозволяє підтвердити наявність елементів наукової новизни, які представлені конкретно, послідовно і системно.

До найбільш вагомих здобутків дисертанта можна віднести такі наукові положення:

удосконалено:

- структуру розрахунково-платіжного механізму в системі фінансової безпеки комерційних банків на підставі адаптації основних положень теорії економічних механізмів, що дозволило виділити цільову функцію, блок управління; об'єкт управління та процеси управління безготівковими розрахунками, диференційовані за суб'єктами. Визначено місце розрахунково-платіжного механізму у складі суб'єктно-об'єктної підсистеми системи фінансової безпеки комерційних банків, яка, взаємодіючи з функціонально-цільовою та процесно-забезпечувальною підсистемами, сприятиме забезпеченню безперервності грошового обороту суб'єктів господарювання та підвищенню фінансової стійкості банківських установ (с. 57-76);

- класифікаційні ознаки внутрішніх банківських ризиків (за характером; клієнтським складом; можливістю кількісної оцінки; характером банківських операцій): особливістю уточненої класифікації є її доповнення ризиками платіжних систем (до складу фінансових ризиків додатково включено інвестиційний, депозитарний, системний, загальний комерційний, розрахунковий; до складу нефінансових – правовий на рівні банку). Визначено місце розрахункового ризику у наведеній класифікації, що надало можливість уточнити його сутність та виділити його специфічні ознаки. На відміну від нормативно-правового визначення цього поняття, уточнене визначення припускає імовірність одержання збитків учасниками розрахунків внаслідок невиконання (або неналежного виконання) зобов'язань банківською установою, а не лише його контрагентом (с. 99-116);

- обґрунтування за допомогою кореляційно-регресійного аналізу взаємозв'язків між окремими показниками фінансової стабільності (рентабельності активів, рентабельності капіталу) та видами банківських ризиків, пов'язаних з розрахунково-платіжними операціями, що підтвердило гіпотези про чутливість: показників ROA та ROE до зміни рівня розрахункового ризику через опосередкований вплив на них кредитного ризику; показників кредитного ризику H_7, H_8, H_9 до зміни обсягу розрахункових операцій, що здійснюються за допомогою платіжних карток (с. 117-135);

- методичний підхід до оцінювання фінансової безпеки банківської установи на основі оцінки недоліків чинних методик (неврахування сучасних тенденцій розвитку платіжних систем, потреба врахування показників платіжної безпеки, ототожнення показників фінансової стабільності та фінансової безпеки, потреба в імплементації передових практик Європейського Союзу, різноманітність складу одиничних та інтегральних показників у методиках фінансової стабільності), що надало можливість доповнити їх показниками (індикаторами) ризику розрахунків (платежів). Впровадження запропонованих показників сприятиме уточненню оцінки інтегрального показника економічної безпеки держави з врахуванням рівня розрахункового ризику (с. 139-155);

- напрями удосконалення банківського регулювання безготівкових розрахунків в умовах застосування концепції відкритого банкінгу, сформовані

на основі дотримання балансу між клієнтоорієнтованістю надання платіжних послуг та необхідністю забезпечення фінансової безпеки банківської системи, які реалізуються через правовий, організаційний та соціальний механізми. Реалізація запропонованих заходів сприятиме їх узгодженню із регулятивними заходами Європейського Союзу для подальшого розвитку платіжних систем у міжнародному просторі та забезпеченню фінансової безпеки безготівкових операцій (с. 172-190).

набуло подальшого розвитку:

- систематизація наукових підходів до трактування фінансової безпеки комерційних банків, що дозволила виділити ресурсний, адаптивний, суб'єктний, об'єктний та системний підходи і обґрунтувати доцільність застосування комплексного підходу до дослідження безпекових питань (поєднання елементів процесного, системного та суб'єктного), впровадження якого дозволяє представити фінансову безпеку як окрему систему на підставі формалізації її елементів та визначення взаємозв'язку між ними, визначити системний ефект від її функціонування, оцінити вплив окремих загроз банківській безпеці в розрізі ідентифікованих суб'єктів (банківська установа, персонал, власники, партнери, банківська система в цілому), а також запропонувати внутрішні та зовнішні методи забезпечення фінансової безпеки банківських установ в умовах розвитку безготівкових операцій (с. 30-43);

- обґрунтування сучасних передумов розвитку безготівкових розрахункових операцій (необхідність адаптації ринку банківських послуг до європейського законодавства, розвиток фінансових технологій й інновацій у фінансовому секторі, орієнтація банківських установ на клієнтоорієнтований підхід, запровадження концепції відкритого банкінгу), що визначають напрями модернізації платіжної інфраструктури та ідентифікують розрахункові операції банків як значущий об'єкт фінансової безпеки, що потребує посиленого захисту від кіберзлочинності суб'єктів отримання і надання платіжних послуг (в тому числі, посилення відповідальності за вчинені правопорушення з використанням платіжних інструментів; підвищення прозорості умов надання послуг, пов'язаних з платіжними інструментами; посилення вимог до безпеки банківських операцій, включаючи аутентифікацію клієнтів) (с. 44-56);

- підтвердження гіпотези про наявність прямого взаємозв'язку між рівнем реального ВВП та обсягом безготівкових розрахунків, здійснених з використанням платіжних карток, що надало можливість побудувати кореляційну модель такого взаємозв'язку, визначити тенденції розвитку безготівкових операцій (зростання їх кількості й обсягів, впровадження цифрових інформаційних технологій, збільшення кількості безконтактних активних платіжних карток та токенизованих карток, значний рівень концентрації в Україні одиничних банків на ринку платіжних карток) та їх позитивний вплив на економіку шляхом скорочення витрат на обробку готівкових операцій (с. 80-98);

- внутрішні заходи забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій банківських установ (нормативного, організаційного, інформаційно-

технологічного, кадрового характеру), що доцільно реалізовувати на різних етапах функціонування системи управління операційним ризиком як джерелом розрахункового (зокрема, етапах ідентифікації, оцінки, моніторингу, усунення чи зменшення ризику), доповнені заходами, спрямованими на зниження «розрахункового ризику клієнтів». Реалізація запропонованих внутрішніх заходів сприятиме забезпеченню операційної стійкості та безперервності розрахунково-платіжних операцій банківської установи в умовах воєнного стану (с.156-171).

Оцінка вищезазначених положень наукової новизни є підставою для висновку, що дисертаційна робота виконана на достатньо високому науково-теоретичному і методичному рівнях та має практичне значення і наукову цінність.

Значення результатів виконаного дослідження для науки і практики

Практичне значення дисертаційного дослідження автора полягає у розробці переліку зовнішніх та внутрішніх методів забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків.

Матеріали дисертаційної роботи впроваджено в освітній процес Державного університету «Житомирська політехніка» при викладанні освітніх компонент «Банківський менеджмент», «Операції банків та фінансово-кредитних установ» при підготовці здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» (освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок») та другим (магістерським) рівнем за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» (освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок») (довідка №44/01.00/1566 від 06.11.2025). Наукові та практичні результати, які стосуються питань впровадження та удосконалення внутрішніх заходів забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій банківських установ (організаційного, інформаційно-технологічного, кадрового характеру), впроваджено в діяльність Житомирської філії Укргазбанку (довідка б/н від 30.11.2025 р.). Реалізація запропонованих внутрішніх заходів сприятиме забезпеченню операційної стійкості та безперервності розрахунково-платіжних операцій банківської установи в умовах воєнного стану.

Повнота висвітлення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях, зарахованих за темою дисертації

Основні положення і наукові результати дослідження опубліковано у 11 наукових працях загальним обсягом 5,6 авт. арк. (особисто автору належить 5,43 авт. арк.), з яких 5 – у наукових фахових виданнях України та 6 публікацій апробаційного характеру в інших наукових виданнях.

Опубліковані праці повною мірою відображають основні результати дисертації. Внесок дисертанта у роботи, опубліковані у співавторстві, належним чином конкретизовано у переліку опублікованих за темою

дисертації праць. На захист дисертації виносяться виключно особисті розробки Попова О.Г.

Оцінка змісту та дотримання академічної доброчесності

Дисертаційна робота Попова Олексія Геннадійовича «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків», публікації здобувача свідчать про відсутність ознак порушення автором вимог академічної доброчесності. Дисертація містить посилання на джерела інформації у випадку використання розробок, ідей, відомостей, тверджень; відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права; відображає прагнення автора надати достовірну інформацію про результати власних наукових доробок, використані методики досліджень та інформаційні джерела.

Зауваження та дискусійні положення дисертації

Водночас, не заперечуючи значущість та оригінальність дисертаційного дослідження, доцільно зупинитися на певних дискусійних положеннях:

1. У дисертації запропоновано досліджувати банківську безпеку шляхом поєднання системного, суб'єктного та процесного підходів. Автор обґрунтовує власну позицію тим, що системний підхід дозволяє визначити місце фінансової безпеки комерційних банків у системі фінансової безпеки країни, визначаючи її як окремий вид; суб'єктний підхід дозволяє ідентифікувати суб'єкти впливу загроз зовнішнього та внутрішнього середовища; процесний підхід орієнтує на ідентифікацію заходів, які сприяють попередженню означених загроз на діяльність суб'єктів. Водночас в роботі недостатньо чітко розкрито синергетичний ефект від впровадження зазначених підходів (с. 38-40 дисертаційної роботи).

2. Виявлений автором «прямий взаємозв'язок» між рівнем реального ВВП та обсягом безготівкових розрахунків може мати характер мультиколінеарності або відображати загальні тренди цифровізації економіки. Крім того, залишається недостатньо обґрунтованим висновок по результатах аналізу цього взаємозв'язку: чи саме розвиток безготівкових розрахунків стимулює ВВП, чи навпаки — зростання економіки масштабує платіжні процеси (с. 94-99).

3. На с. 116 автор зазначає, що розрахунковий ризик є внутрішнім, якщо джерелом є операційний ризик самого банку, і зовнішнім — якщо це діяльність інших учасників або системний ризик платіжної системи. Водночас на практиці функціонування банківських установ вищезазначені ризики часто реалізуються одночасно (наприклад, під час масштабного збою у функціонуванні платіжних систем або кібератак), що ускладнює їх чітке розмежування за запропонованою ознакою.

4. У п.3.3. дисертації зазначено, що банківське регулювання в сучасних умовах, яке спрямоване на дотримання балансу між клієнтоорієнтованістю з надання платіжних послуг банками та забезпеченням фінансової безпеки банківської системи, слід досліджувати через взаємодію трьох механізмів:

правового, організаційного та соціального. Водночас дію організаційного механізму при розподілі відповідальності між банком та платіжним оператором за витік даних розкрито недостатньо.

Однак зазначені недоліки мають дискусійний характер і не знижують наукової цінності та значущості результатів наукового дослідження.

Загальна оцінка дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Попова Олексія Геннадійовича «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків» є завершеною, самостійно виконаною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе наукове завдання – науковому обґрунтування і поглиблення теоретичних й методичних засад забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розробка внутрішніх та зовнішніх методів підвищення її рівня.

Обрану тему дисертації розкрито, поставлену мету досягнуто, а задачі дисертаційного дослідження виконано. Дисертацію виконано на достатньо високому науково-теоретичному, методичному та практичному рівнях.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація Попова Олексія Геннадійовича «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків» відповідає тематиці у галузі знань 07 «Управління та адміністрування» зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та вимогам постанови КМУ № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – Попов Олексій Геннадійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Офіційний опонент:

доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри
фінансових технологій та бізнесу
Національного університету
«Київський авіаційний інститут»

Юлія КОВАЛЕНКО

Підпис Юлії Коваленко
професор кафедри фінансових технологій та бізнесу
та інженер-конструктор С. Іванюк

